

Het cement voor de bouwstenen

André Bequé

Bij de effectieve strategieën (4 E's) voor een duurzaamheidstransitie naar een ecologische economie wordt bewust niet gesteund op 'overtuigen' omdat dergelijke acties van overheid en NGO's bewezen hebben onvoldoende te werken. Toch veronderstellen de strategieën een algemeen verspreide basiskennis om als werkbaar en herkenbaar te kunnen overkomen en effectief te kunnen aanslaan. Een systematische maatschappijleer, die zo objectief mogelijk het bestel van de samenleving beschrijft maar dus niet op basis van de (neo)klassieke economische theorie, moet dus veralgemeend in de onderwijscurricula opgenomen en op kortetermijn aan de hogere leeftijdsgroepen aangeboden worden. Het ERS – Economische Realiteit Systeem – biedt een model waarmee men uit het tunneldenken van het kapitalisme wekomt, en waardoor ecologie en solidariteit volwaardig in het toekomstgerichte model meespelen.

Aanknopingspunt

In *Oikos* 44, 1/2008 verscheen een eerste bijdrage voor de nieuwe rubriek *Terra Reversa* waarmee de overgang gemaakt wordt van de milieuwetenschappelijke analyse in de vroegere *Terra Incognita* rubriek naar het denken over en experimenteren met toekomstgerichte structurele oplossingsmodellen. 'Bouwstenen voor een duurzaamheidstransitie naar een ecologische economie' biedt een goed uitgewerkt algemeen schema om de overgang naar ecologische duurzaamheid en mondiale rechtvaardigheid aan te pakken.

Bij het uiteenzetten van het referentiekader speelt de belangrijke vaststelling mee dat de aanpak van gedragsverandering door overtuigen, zoals overheden en NGO's de afgelopen decennia vooral toepasten, veel te weinig effect gesorteerd heeft. Tussen de 4 E's, die als effectieve strategieën voor gedragsverandering naar voren geschoven worden, is bijgevolg logischerwijze geen plaats voor een P van persuade. Dat neemt niet weg dat de vier taken voor de overheid in wezen maar kunnen slagen als bij de talloze gezinshoofden en de talrijke bedrijfsleiders voldoende kennis aanwezig is om de door de overheid beschikbaar gestelde mogelijkheden, aanmoedigingen, oproepen, en de als voorbeeld gestelde handelingen te begrijpen zodat ook het eigen gedrag erdoor verandert.

Hoe we ons als mensen gedragen en handelen hangt in hoogtechnologisch ontwikkelde samenlevingen af van heel wat factoren en invloeden. In minder ontwikkelde samenlevingen zijn vooral opvoeding en opleiding en de plaatselijke gemeenschap met haar normen en waarden van doorslaggevend belang. In de meer ontwikkelde samenlevingen, waar doorgedreven opleiding en een ruimer wereldbeeld voorhanden zijn, blijft het referentiekader, dat in de eerste levensjaren aangeboden en meegegeven wordt, meestal ook van doorslaggevend belang. De

opbouw van het gedragspatroon is een langdurig proces en leidt na de beginfase, waarin motivatie en inzicht worden gevraagd en of bijgebracht, tot routinematig gedrag voor de aangelegenheden die regelmatig in herkenbare vorm terugkomen. Gedragsverandering, zeker wanneer het betrokken individu zelf geen aanleiding ziet om zijn set van waarden, normen, motieven en inzichten te herzien, is bijgevolg een proces dat veel tijd en energie vraagt.

Een opvoeding/opleiding betreffende het maatschappelijke bestel, die zo realistisch mogelijk is en geen voorafgaande keuze inhoudt van één of ander ideologisch principe, vormt de beste uitgangspositie om later correcties in het gedrag aan te brengen of eventueel een belangrijke omslag te kunnen bewerkstelligen. Ideologieën persen de brede en gevarieerde realiteit in een te smal kader met eenzijdige accenten en bijna dogmatische prioriteiten, en religies met hun beroep op emoties en spiritualiteit staan dikwijls te ver af van wereldlijke situaties om concrete antwoorden en richtlijnen voor het handelen te geven. Religies en ideologieën hebben in het verleden minder complexe samenlevingen een richtsnoer en een toekomst kunnen bieden, maar in de mondiale en (schijnbaar erg) complexe realiteit waarin we nu zijn aanbeland schieten zij tekort. Toch heeft een samenleving een model met perspectief nodig om niet te desintegreren en door doelloosheid in extreem en vernietigend egoïsme te vervallen.

Om de E-bouwstenen, die een consistent geheel van maatregelen vormen, effectief en goed werkzaam te laten zijn adviseer ik om in het curriculum van het onderwijs veralgemeend een systematische basiskennis van het maatschappijbestel op te nemen, die niet uitgaat van de kapitalistisch geïnspireerde (neo)klassieke economie maar van een objectieve en volledige beschrijving van de stromen die de maatschappelijke realiteit vormen en zo te verduidelijken hoe aan een haalbare toekomst voor alle aardbewoners kan worden gewerkt.

Politici in een ongunstige uitgangspositie

Ofschoon het de massa burgers/gezinshoofden en de managers in allerlei soorten economische entiteiten (bedrijven: profit, non-profit, social profit, overheidsdiensten, financiële sector) zijn die in hun gedrag de transitie moeten maken, wordt toch een grote inzet en voorafgaande aanzet van de overheid verwacht. Daarbij speelt niet alleen de politieke barrière in de vorm van het electorale korte termijnperspectief en de enge horizon van het lokale of nationale belang een rol, maar ook de kwalificatie van de bevolking waaruit die politici worden gekozen.

Het overheersende denkkader en wereldbeeld waarbinnen de politici in spe opgroeien is dat van het kapitalisme: de neoklassieke economie. De invloed van dat dominante denkkader gaat dikwijls veel verder dan we ons doorgaans realiseren; het hierna volgende voorbeeld is er maar één uit een hele reeks van wat we terminologiebezoedeling of -verwarring kunnen noemen. Het begrip kapitaal staat voor een opgebouwde en meetbare voorraad aan middelen. Die voorraad kan op basis van een selectie, gebaseerd op efficiëntie en effectiviteit, aan mogelijke projecten worden toegewezen. De dominantie van het kapitalistische denken leidt ertoe dat we andere stromen van inzetbare middelen, waarvan de voorraad helemaal niet door mensen opgebouwd op te bouwen is (de natuur) of waarover niet zomaar louter op

Toch heeft een samenleving een model met perspectief nodig om niet te desintegreren en door doelloosheid in extreem en vernietigend egoïsme te vervallen.

basis van efficiëntie kan worden beschikt (de mensen) ook kapitalen gaan noemen, zodat we van natuurlijk kapitaal en menselijk kapitaal spreken zonder ons van de interne tegenspraak bewust te zijn. De aanvullende (corrigerende) kwalificaties bij de woorden economie en kapitaal, zoals daar zijn: sociale, duurzame, ecologische, enz. wijzen er telkens op dat we de gangbare inhoud van de begrippen economie en kapitaal té maatschappijvreemd vinden. Om los te komen van de negatieve connotaties die de gecorrigeerde begrippen toch blijven meeslepen moeten we andere en meer correcte terminologie gaan hanteren.

De uitgangspunten van het kapitalisme – de neoklassieke economie – zijn nooit goed uitgewerkt voor een vertaling ervan naar de dagelijkse realiteit. Het is teveel ideologie gebleven en virtuele realiteit zodat de lacunes ervan, zeker in de beginfase, niet duidelijk aan het licht zijn gekomen. Nog afgezien van die lacunes beschikt slechts een kleine minderheid (+15%) van de bevolking over de nodige basiskennis van die neoklassieke economie omdat de materie in de curricula van het secundair onderwijs ontbreekt en in de meeste richtingen van het hoger onderwijs in één lesuur van één van de leerjaren slechts capita selecta aan bod komt. En dat op een leeftijd waarop tegenwoordig door de via communicatiemiddelen beschikbare informatie al lang meningen over de maatschappij zijn gevormd en al deels routinegedrag is ontstaan. Ook als de hoger opgeleiden in onze parlementen wat talrijker aanwezig zijn dan in een strikt representatieve vertegenwoordiging van het volk, is de te verwachte basiskennis van economie bij onze politici niet erg geruststellend.

Zelfs indien al onze volksvertegenwoordigers de nodige kennis over economie zouden bezitten speelt het beheers- en beleidspatroon van de staatsinstellingen, dat totaal uit de tijd is, hen lelijk parten. De overheid is niet alleen de grootste consument in onze samenleving maar ook de grootste producent en de belangrijkste investeerder. Als beleggers willen de burgers dat elk bedrijf, dat op een of andere manier met hun spaarcenten werkt, aan zo degelijk mogelijke lange termijnplanning doet om de opbrengst zeker te stellen. Het grootste ‘bedrijf’ in een samenleving werkt echter nog altijd – zoals tijdens het begin van de industriële revolutie mogelijk was – hoofdzakelijk met een planningperspectief van één jaar. De trieste en soms ronduit belachelijke trucs om de begroting van een jaar te doen sluiten zijn daarvan de meest zichtbare exponenten. De instanties die de duurste projecten op lange termijn moeten aansturen springen dikwijls nogal slordig om met een miljoen of miljard meer of minder; jammer genoeg kunnen ze daarbij redelijk gerust zijn want de meeste burgers zijn toch blind (gehouden) voor de blunders die ze regelmatig begaan.

De opdrachten die de 4 E's inhouden gaan dus uit van de redelijk gewaagde veronderstelling dat een ploeg met de hoger genoemde kwalificaties het voortouw zal nemen om op de lange termijn en met de nodig geachte bredere maatschappelijke inzichten te gaan denken, en dat die ploeg daar ook nog de goedkeuring van het kiespubliek voor zal krijgen. Opdat de politici de stroomrichting zouden kunnen veranderen en alternatieven zouden kunnen mainstreamen, moet het kiespubliek eerst een groep politici aan de macht brengen die de noodzakelijk geachte kwalificaties bezitten en daar effectief willen naar handelen. We hebben hier met een ‘kip of ei’ problematiek te maken. Als overtuigen niet helpt dan zijn politici, die tegen de opvattingen en inzichten van hun kiezers ingaan, bij de eerstvolgende verkiezingen vogels voor de kat. Zodra de kiezers vanuit (elementaire) inzichtelijke overtuiging politici aanstellen die open, bewust en oprecht naar duurzaamheid streven zal kunnen worden vermeden dat de ingeslagen duurzame beleidslijn bij de volgende verkiezingen weer abrupt wordt afgebroken of omgebogen.

Een model met antwoord op de sociaal-ecologische problematiek

Ecologische duurzaamheid en mondiale rechtvaardigheid wordt zwaar gehinderd door het kapitalisme/de neoklassieke economie: die heeft niet kunnen bewijzen dat zij voor vooruitgang én voldoende gelijkmatige verdeling van de rijkdom en welvaart kon zorgen, terwijl duurzaamheid al helemaal haar objectief niet was. Elk model dat zich als een aanpassing van het neoklassieke model aandient heeft daardoor veel moeite om aan te tonen dat het die lacunes volledig of voldoende wegneemt. De politici, die beweerden de lacunes van de neoklassieke economie te willen en te kunnen rechtzetten, hebben dat tot op heden niet gerealiseerd omdat ze hun andere visie op de samenleving nooit in een voldoende nieuw en zelfstandig concept hebben kunnen formuleren, maar altijd gewerkt hebben met aanpassingen en aanvullingen van het kapitalistische model waardoor ze eigenlijk dat basismodel toch als een onontkoombaar uitgangspunt hebben erkend. Het Economische Realiteit Systeem (ERS) vertrekt van een andere analyse van de realiteit, en integreert het ecologische, het streven naar vooruitgang, en de zorg voor het solidaire op gelijke voet.

Het ERS ziet een voor iedereen acceptabele samenleving niet gerealiseerd volgens de gedachtegang en sequentie behoeften – winststreven – welvaart – verdeling (met andere woorden gelijkheid via de omweg van concentratie of ongelijkheid) maar wel door alle stromen die het uiteindelijke welzijn van alle mensen bepalen zo gelijkmatig mogelijk gespreid te laten verlopen (dus met vermindering van alle onnodige tussentijdse concentratiestappen).

Ecologische duurzaamheid en mondiale rechtvaardigheid wordt zwaar gehinderd door het kapitalisme/de neoklassieke economie: die heeft niet kunnen bewijzen dat zij voor vooruitgang én voldoende gelijkmatige verdeling van de rijkdom en welvaart kon zorgen, terwijl duurzaamheid al helemaal haar objectief niet was.

Het fysisch-scheikundig-biologisch gebeuren op de biotoop aarde is een stelsel van stromen die voortdurend in beweging zijn en op elkaar inwerken. De mens heeft als meest ontwikkelde soort in die biotoop in belangrijke mate greep gekregen op die stromen – zonder daarom een volledig inzicht en overzicht te hebben – en heeft bijkomende stromen en processen op gang gebracht – wat we thans gebruikelijk de economie noemen – zonder ook hier weer alle consequenties van dat handelen te overzien en volledig te begrijpen.

Het ERS systeem vertrekt van een beschrijving en voorstelling van alle stromen, de natuurlijke (ecosysteem) en de bijkomende (economisch systeem) waarbij het niet gewoon om een samenvoeging of optelling gaat, maar het ecosysteem de onmisbare sokkel vormt waarop alle bijkomende stromen stoelen. Alle verschillende types van economische entiteiten (gezinnen, bedrijven, social-profit, overheid, financiële sector) zijn de knooppunten waar die stromen gestuurd en gedoseerd doorheen gaan. De mensen, in casu de gezinnen, staan op de centrale plaats in het hele gebeuren als oorsprong en bestemming van alle bijkomende stromen en een deel van de natuurlijke stromen. In die betekenis is het model dus antropocentrisch.

Het ERS sluit aan bij de basisvisie van de steady-state economie, want ze beschouwt wat gangbaar als de economie aangeduid wordt als een open subsysteem van een biofysisch begrensde, materieel gesloten en niet-groeiende ecosysteem aarde. De meerwaarde van het ERS over de strikt ecologische economie bestaat erin dat ze door de gelijkwaardigheid van de zorg voor solidariteit met én vooruitgangstreven én ecologie een concrete en werkbare basis levert voor mondiale rechtvaardigheid. De stromenbenadering laat duidelijk zien dat de ongelimiteerde schaalvergroting en concentratie die typisch uit het kapitalisme volgt (het statisch denken in termen van 'objectief' inzetbare voorraden) in se de brede circulatie van de bijkomende stromen op termijn beperkt en dreigt te doen stilvallen met ontzettende sociale en politieke gevolgen.

Reikwijdte van het ERS

De overheid staat met de haar toebedachte opdrachten in de vorm van de 4 E's voor de opgave om een algemene gedragsverandering te bewerkstelligen. Een goed begrip van de complexe motieven die het gedrag beïnvloeden en sturen is belangrijk om de efficiëntie van de strategieën en maatregelen op te voeren. Om het engagement van de bevolking te krijgen is het echter primordiaal dat de overheid haar burgers kan duidelijk maken dat zij met een toekomstgericht oplossingsmodel werkt. Het overbrengen van die boodschap kan maar slagen als gerefereerd kan worden naar een model dat herkenbaar en toegankelijk op de essentiële bezorgdheden van die burgers een antwoord biedt. Een volledige en getrouwe weergave van de realiteit, waarbij die werkelijkheid tegelijk voor een flink stuk van haar complexiteit ontdaan wordt, kan aan die behoefte voldoen.

Het ERS zorgt voor een volledige, herkenbare en toegankelijke voorstelling van het sociaal-economisch-politieke bestel. Men kan erin zien hoe alle verschillende stromen in dat bestel circuleren en eruit afleiden hoe het geheel moet worden (bij)gestuurd om de circulatie zo optimaal mogelijk – dat wil zeggen zo breed en zo gelijkmatig mogelijk – op gang te houden. De schema's op zich leggen natuurlijk niet uit hoe en op welke gronden of overwegingen de beslissingnemers in al die economische entiteiten (knooppunten) die doorstroming regelen en sturen, maar ze verduidelijken wel in welke richting beslissingen en gedrag moeten gaan om het stromensysteem niet te hinderen of in gevaar te brengen.

De burgers en de overheid zijn op korte termijn beter gediend met een duidelijke kijk op het bestel waarop ze invloed kunnen uitoefenen dan met een overzicht en inzicht van alle relevante factoren die het gedrag in de maatschappelijke context beïnvloeden. Een aanzet tot dat inzicht in de relevante factoren wordt trouwens geboden door de drie gelijkwaardige stuwende krachten die het ERS model beheersen: het sociale gedrag, het streven naar vooruitgang, en de zorg voor solidariteit.

Besluit

Ik ben van mening dat het ERS door zijn aard en inhoud beantwoordt aan de stelling "dat de vereiste duurzaamheidstransitie een totale, 'systemische' omkering moet inhouden van het courante wereldbeeld en de ondersteunende politiek-economisch-technologische structuren". Uiteraard is de summier beschrijving en karakterisering van het ERS in deze reactie te beperkt om dat omstandig genoeg te verduidelijken. Ik zal in een meer uitgebreid artikel daarop ingaan om te laten zien dat welzijn én duurzaamheid én rechtvaardigheid elkaar niet uitsluiten maar een kwestie zijn van het in dynamisch evenwicht brengen van de stromen op onze aarde en dat er dus een maatschappijmodel is mét toekomstperspectief.

BIO

André Bequé (1946) is handels- en bedrijfseconomisch ingenieur (KUL / 1970) met een loopbaan hoofdzakelijk in de informatica-afdelingen van zeer uiteenlopende soorten bedrijven. Hij heeft een actieve belangstelling voor maatschappij en politiek.